

İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin İlahiyat Fakültesi Programına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi

An Examination of the Faculty of Theology Senior Students' Perceptions
about the Faculty of Theology Program through Metaphor Analysis

Semra ÇİNEMRE

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Dr. Lecturer, Trabzon University, Faculty of Theology, Department of
Religious Education, Trabzon / Turkey
semra.cinemre@trabzon.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2924-1129

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Temmuz / July 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Eylül / September 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.29288/ilted.591076

Atıf / Citation: Çinemre, Semra. "İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin
İlahiyat Fakültesi Programına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi
/ An Examination of the Faculty of Theology Senior Students' Perceptions about the
Faculty of Theology Program through Metaphor Analysis". *ilted: ilabiyat tetkikleri
dergisi / journal of ilabiyat researches* 52 (Aralık / December 2019/2): 265-286.
doi: 10.29288/ilted.591076

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiyyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Türkiye’de yüksek din eğitimi kurumları üzerine, kendi kadim tarihi akışına eşlik eden çok sayıda akademik çalışmanın gerçekleştirilmiş olduğu bilinen bir vakıadır. Bu çalışmalarda yüksek din eğitimi kurumları; amaçları, programları, istihdam alanları ve sorunları başta olmak üzere akademisyenler tarafından farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bu makalede, akademisyenlerin ortaya koyduğu görüşlerden farklı olarak, ilahiyat fakültesinin hedef kitlesi olan öğrencilerin fakülte programına ilişkin algılarını metaforlar yoluyla incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde 2018-2019 akademik yılında 4. sınıfı tamamlama aşamasında bulunan 73 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan “İlahiyat Fakültesi Programına İlişkin Metaforik Algı Formu” kullanılmış, çözümlenmesinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Geçerli kabul edilen 65 formdaki metaforlar, ortak özellikleri bakımından yedi kategoride sınıflandırılmıştır. Yüzde ağırlığına göre katılımcıların en büyük oranının ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarının programın işlevselliği (%29,23) ile içerik ve kapsamının genişliği/derinliği (%23,08) yönünde olduğu tespit edilmiştir. Bulgular bölümünde, her kategori kapsamındaki algı, arka planındaki nedenlerle birlikte katılımcı ifadeleri eşliğinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yüksek Din Eğitimi, İlahiyat Fakültesi Programı, İlahiyat Fakültesi Öğrencileri, Metafor.

Abstract

It is a known fact that numerous academic studies have been carried out on higher religious education institutions in Turkey for long years. In these studies, these institutions have been discussed from different aspects such objectives, programs, employment areas and basic problems. In this article, it is aimed to examine perceptions of the students about the faculty program through metaphors. The study group of the research consists of 73 senior students studying at the Faculty of Theology at Trabzon University in the academic year 2018-2019. Phenomenology, one of the qualitative research methods, was used in the study. For data collection “Metaphoric Perception Form for Faculty of Theology” prepared by the researcher was used and for data analysis, content analysis technique was used. Metaphors in 65 accepted forms are classified into seven categories in terms of their common characteristics. The highest percentage of the participants’ perceptions about Faculty of Theology Program was found to be the functionality (29.23%) of the program and the breadth/depth of the content and scope of the program (23.08%). In the findings title, perceptions in each category were examined with background reasons and participant statements.

Keywords: Religious Education, Higher Religious Education, Program of Faculty of Theology, Students of Faculty of Theology, Metaphor.

Extended Summary

Higher religious education institutions have a deep historical background in Turkey. Currently, there have been significant quantitative developments in these institutions, especially over the last decade (2008-2019). On academic platforms on higher religious education, these institutions have been studied and discussed in terms of various perspectives for years. Aside from the views put forward by academics, it is important and necessary to investigate higher religious education programs with the views of students. In this way, it will be possible to get feedback from the target audience of the program itself. This will ultimately be taken into account in the program development process and ultimately will contribute to the quality, effectiveness and success of the teaching processes. However, academic studies examining higher religious education with the views of the students are not sufficient in terms of number and content diversity. From this point of view it is aimed in this article to reveal the perceptions of Faculty of Theology students about the faculty program through metaphors. In this context, the main problem of the study can be expressed as follows: “What are the metaphoric perceptions of the students who have reached the stage of completing the Faculty of Theology?” This study was prepared in accordance with the qualitative research method. In this context, phenomenology, which is one of the qualitative research methods, was used. The study group consisted of 73 students attending the 4th year of Trabzon University Faculty of Theology in the spring term of 2018-

2019 academic year. 63.08% of the participants are in daytime education and 36.92% are in evening education. According to the gender variable, 72.31% of the participants are female and 27.69% are male. Eight of the 73 participants selected for sampling were eliminated on the grounds that the form was incomplete or incorrect, thus 65 participants were evaluated. As a data collection tool, the *Metaphoric Perception Form of the Faculty of Theology Program* prepared by the researcher in line with the main problem of the research was applied in the study. In the analysis of the data, content analysis technique was used to reach concepts and relationships that could explain the collected data. According to the findings; it is seen that the participants developed 58 kinds of metaphors related to the Faculty of Theology program. "Asure" is the highest rated metaphor for theology faculty program with a ratio of 4.6%. All metaphors are divided into seven categories according to their common characteristics. Accordingly, 29.23% of the participants perceived the Faculty of Theology program by its functionality, 23.08% by its width/depth of content and scope, 15.38% by its guiding character, 10.77% by its uncertain character, 10.77% by its risks and difficulties, 7.69% by its difficulty and beauty together and 3.08% by its professional responsibility. As a result, in this study, the highest percentage of participants (44.61%) (within the third and fifth categories) was found to be positive in terms of the functionality and guidance of the program. All the reasons for the metaphors in this category are positive. From this point of view it is possible to conclude that the participants are satisfied with the program. However, the other half of the participants (44.62%) (within the first, second and fourth categories) perceived the program with its uncertainty, width/depth of content and scope, and risks and challenges. In this context, some results were obtained as follows; faculty program consists of many courses, and students should be interested in dozens of different courses within a single program, the majority of these courses require concentration, but it is difficult to focus and deepen with responsibilities of numerous courses, and this is an exhausting process for students. Therefore, it is emphasized that courses and their content remain insufficient or superficial because of this situation. At this point, the issues such as the competence levels of the students in these different fields and the extent to which they can successfully perform these tasks when they are employed have emerged as open points for discussion. As a natural consequence of broadness/depth and uncertainty of the program, the participants pointed out the difficulty of the program due to the large number of courses, memorization and exam intensity. When these results are taken into consideration, it is clear that the objectives of the Faculty of Theology program should be clearly defined and it is necessary to design and develop a suitable program according to these objectives. This process should be accompanied by various academic studies and scientific meetings where stakeholders of the field come together. In the light of the results of these studies, the structure of the Faculty of Theology consisting of a single program needs to be reevaluated in terms of its efficiency both in the teaching process and after graduation. At this point, reconstruction of higher religious education institutions taking into account the employment areas, in accordance with the requirements of this era and conditions of Turkey may contribute to the solution of the problems detected in the higher religious education institutions.

GİRİŞ

Türkiye’de yüksek din öğretiminin yürütüldüğü kurumlar, –sair isimlendirmeler olmakla birlikte– ilahiyat fakülteleridir. Cumhuriyet tarihi boyunca, önce Darülfünun’da açılan İlahiyat Fakültesi (1924-1933), daha sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1949), ardından Yüksek İslam Enstitüleri (1959-1982) ve Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (1971-1982), ülkemizde yüksek din öğretiminde önemli fonksiyonlar üstlenmiş kurumlardır. Yüksek din öğretimi faaliyeti yürüten tüm bu kurumlar, Yükseköğretim Kanunu gereği 1982 yılında “İlahiyat Fakültesi” adıyla birleştirilip amaç ve program itibariyle hemen hemen standart bir konuma getirilmiştir. Bu tarihsel süreç boyunca, yüksek din öğretimi kurumları, derin bir arka plan edinerek günümüze kadar gelmiştir (Aşkoğlu, 2013, 232-240; Ayhan, 2014, 215-248; Öcal, 2015, 333-401).

Günümüze gelindiğinde, özellikle son on yılı aşkın süredir (2008-2019), ilahiyat fakültelerine ilişkin önemli niceliksel gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu noktada 2006 yılında üniversite sayısının ciddi biçimde artırılmasının ve yükseköğretimde taşıyıcı yayılmasının ardından yüksek din öğretimi kurumlarında da hızlı bir yayılma süreci başlamıştır. Bu gelişme sürecinde çoğu yüksek din öğretimi kurumunun ismi İlahiyat Fakültesi olarak kalırken; İslami İlimler Fakültesi, İlahiyat Bilimleri Fakültesi, Dini İlimler Fakültesi ve Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi gibi çeşitli isimler altında yeni yüksek din öğretimi kurumları da açılmıştır. Nicelik açısından genişleyen ve farklı isimlerle çeşitlenen bu kurumlarda öğrenim gören öğrenci sayısı da bu gelişmelere paralel bir şekilde artma eğilimi göstermiştir. Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları 2019 Kılavuzuna göre; devlet üniversitelerinde 60'ı İlahiyat, 26'sı İslami İlimler, biri Dini İlimler Fakültesi olmak üzere, lisans düzeyinde öğrenci alan 87 yüksek din öğretimi kurumu bulunmaktadır.¹ Bu kurumlara –ilahiyat birinci ve ikinci öğretim türü ile İngilizce ve Arapça programları dâhil olmak üzere– lisans düzeyinde tahsis edilmiş olan toplam öğrenci kontenjanı 18.510'dur (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, 2019).² Devlet üniversiteleri bünyesinde yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrenci sayısı ise YÖK lisans atlası 26.11.2018 tarihli verilere göre 77.030'dur (Yükseköğretim Kurulu, 2018).

Türkiye'de yüksek din öğretimi kurumları; uzun yıllardır çeşitli akademik platformlarda meşruiyeti, amaçları, misyonu, kurumsal ve akademik yapılanması, niteliği ve istihdam alanları gibi konular başta olmak üzere çeşitli açılardan incelenmekte ve tartışılmaktadır.³ Yüksek din öğretimi konulu bu akademik toplantılarda alanın akademisyenleri ve diğer paydaşları tarafından meseleler etraflıca ele alınmakta, sorunlar ortaya konmakta ve bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmektedir. Kurumların daha verimli hale getirilmesinin daimi bir hedef olduğu dikkate alındığında, eğitim süreçlerine bu bilimsel çalışmaların eşlik etmesinin gerekliliği açıktır. Bu çaba doğrultusunda, akademisyenler tarafından ortaya konan görüşler bir tarafa, yüksek din öğretimi programının, hedef kitleyi olan öğrencilerin görüşleri ile de araştırılması önemli ve gereklidir. Zira böylece bizzat programın hedef kitesinden programa ilişkin geribildirimler almak mümkün olacaktır. Elde edilen bu geribildirimler, esasında programların değerlendirilmesine ilişkin doğrudan veri

¹ Devlet üniversitelerinin yanı sıra beş vakıf üniversitesi bünyesinde de yüksek din öğretimi faaliyetleri yürütülmektedir.

² Bu rakamlar lisans düzeyi yüksek din öğretimi kapsamaktadır. Bilindiği gibi Önlisans ve İltam programları kapsamında da yüksek din öğretimi faaliyetleri yürütülmektedir.

³ Bk. *Türkiye'de Yüksek Din Öğretiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu* (Isparta 16-17 Ekim 2003); *Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi, Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları* (Uluslararası Katılımlı Çalıştay) (Samsun 19-25 Temmuz 2010); *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?-Sorunlar ve Çözümler-* (İstanbul 01-04 Haziran 2014); *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Kongresi* (İstanbul 16-18 Kasım 2017); *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Çalıştayı* (Samsun 18-19 Nisan 2019); *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Kongresi* (Akademik ve Toplumsal Boyutlarıyla) (Malatya, 24-25 Ekim 2019). Bu akademik toplantıların yanında, bu konuda literatürde onlarca makale ve tez çalışması da bulunmaktadır.

niteliğindedir. Bu veriler, program geliştirme kapsamında programın tasarlanması, geliştirilmesi, uygulanması, düzeltilmesi süreçlerine ve en nihayetinde öğretim süreçlerinin niteliği, etkililiği ve başarısına katkı sunacaktır.

Literatüre bakıldığında yüksek din öğretimini öğrenci görüşleri ile inceleyen bir tez ve yedi makale çalışmasının olduğu görülmüştür. İlgili yüksek lisans tez çalışması, öğrencilerin ilahiyat fakültesi lisans programının amaçlarını değerlendirme-sini konu edinmektedir (Yiğit, 2016). Makalelerin beşi ilahiyat fakültesi öğrencilerin öğrenime ilişkin sorunlarını, beklentilerini veya her ikisini bir arada konu edinmektedir (Fırat, 1989; Kirman - Demir, 2018; Koç, 2003; Mehmedoğlu, 2000; Okumuş, 2007). Bir makale çalışması, öğrencilere göre ilahiyat fakültesindeki eğitimin başarı durumunu konu edinmekte (Parladır, 1998), bir diğeri de fakülte öğrencilerinin profili, akademik eğilimi ve aldıkları eğitime ilişkin memnuniyet algılarını incelemektedir (Uçar, 2017). Yaklaşık yüzü bulan kurum sayısı ve binlerce öğrencisi olduğu dikkate alındığında, yüksek din öğretimini, hedef kitlesi olan öğrencilerin görüşleri ile inceleyen akademik çalışmaların gerek sayı gerekse içerik çeşitliliği bakımından yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra kurumlarla ilgili son on yılda yaşanan gelişmeler dikkate alındığında aktüel değeri olan çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Oysa adı geçen çalışmalar içerisinde üçü hariç diğer tümü on yılı aşkın süre önce yapılmış çalışmalardır. Bu noktada, aktüel ve özgün değeri olduğu düşünülen bu makalede, adı geçen akademik çalışmalarda olduğu gibi öğrencilerin fakülte öğrenimine ilişkin sorun ve beklentileri konu edilmemiş; ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarını metaforlar yoluyla ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda, öncelikle çalışmada kullanılan anlamıyla metafor kavramına kısaca yer vermek çalışmanın daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

1. METAFOR

Metafor kavramı ile genellikle kastedilen; bir kavram veya olgunun başka bir kavram veya olguya benzetilmesidir. Fakat literatürde metaforun, günlük hayatta kullanılan dili süslemeye yönelik bir söz sanatından ibaret olmayıp zihinsel ve düşünsel kavrayış sistemini yansıtan bir kavram olduğu yönü de vurgulanmaktadır (Saban, 2008, 460). Bu anlamda –özellikle Lakoff ve Johnson’ın (2005) çalışmalarına dayalı olarak gelişen– zihinsel metafor teorisine göre metaforun esası, bir olguyu başka bir olguya göre anlamak ve tecrübe etmektir. Metaforu zihinsel bir model olarak güçlü kılan yönü de onun iki benzeşmez olgu arasında bir ilişki kurarak belli bir zihinsel şemanın başka bir zihinsel şema üzerine yansımaya imkan vermesidir (Lakoff - Johnson, 2005’ten akt. Saban, 2009, 282).

Literatüre bakıldığında metaforların edebiyat, din bilimleri, psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi disiplinlerin yanı sıra son yıllarda eğitimbilimlerinde de sıklıkla kullanılan bir veri toplama aracı olarak tercih edildiği görülmektedir. Özellikle nitel

araştırmanın paradigmasına uygun veri toplamaya imkan verdiği kabul edilen metaforlar yoluyla katılımcıların herhangi bir kavram hakkındaki algılarını ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır (Kılcan, 2019, 93).

Metaforlar, diğer yöntemlerle birlikte veya kendi başlarına veri toplama aracı olarak kullanılabilir. Metafor yoluyla veri toplama, ilahiyat fakültesi programının öğrencilerin zihinlerinde hangi yönüyle belirgin olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma için de isabetli bir yol olarak görülmüştür. Bu bağlamda bu makalenin temel problemi şu şekilde ifade edilebilir: “İlahiyat fakültesini tamamlama aşamasına gelmiş olan öğrencilerin ilahiyat fakültesi programına ilişkin metaforik algıları nasıldır?” Çalışmanın alt problemleri şu şekilde ifade edilebilir:

- İlahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin ilahiyat fakültesi programını betimleyen geliştirdikleri metaforlar nelerdir?
- Bu metaforlar, ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?
- Bu kategorilerin gerekçeleri hangi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır?

Çalışmanın, ortaya koyduğu sonuçlarla ilahiyat fakültesi lisans programını, fakülteyi tamamlama aşamasına gelen öğrencilerin algıları ile değerlendirerek literatüre öğrenci görüşleri perspektifinden katkı sunması beklenmektedir. Bu sonuçların, aynı zamanda programların geliştirilmesi, değerlendirilmesi ve düzeltilmesi süreçlerine ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerinden olan olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni, bir olgu üzerine odaklanarak farkında olunan, ancak derinlemesine ya da ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir zemin oluşturur. Olgu bilim desenine uygun olarak yapılan araştırmalarda içerik analizi yöntemi kullanılarak anlamlar ortaya çıkarılır ve böylece olgunun tam olarak anlaşılmasını sağlayacak temalara ulaşılabilir (Yıldırım - Şimşek, 2013, 78-82). Bu çalışmada da ilahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin fakülte programına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla metaforlardan yararlanılmış, içerik analizi ile de olguyu anlaşılır kılacak temalara ulaşılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 akademik yılı bahar döneminde Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 4. sınıfına devam eden 73 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde amaçlı örnekleme tekniklerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yolu izlenmiştir. Örneklem olarak seçilen 73 katılımcı-

dan sekizinin formu eksik veya hatalı olduğu gerekçesiyle elenmiş, böylece 65 katılımcının formu değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışma grubuna ilişkin genel bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Grubuna İlişkin Genel Bilgiler

	<i>Değişken</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	47	72,31
	Erkek	18	27,69
<i>Öğretim türü</i>	Birinci Öğretim	41	63,08
	İkinci Öğretim	24	36,92
	TOPLAM	65	100

Katılımcıların tümü ilahiyat fakültesi son sınıf öğrencisi olup %63,08’i birinci öğretim, %36,92’si ise ikinci öğretime devam etmektedir. Cinsiyet değişkenine göre ise katılımcıların %72,31’i kadın, %27,69’u erkektir.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Bu çalışmada, araştırmanın temel problemi doğrultusunda araştırmacı tarafından hazırlanan *İlahiyat Fakültesi Programına İlişkin Metaforik Algı Formu* veri toplama aracı olarak uygulanmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan 73 öğrenciyi “İlahiyat fakültesi programı ... gibidir; çünkü ...” ifadesinin bulunduğu form dağıtılmış ve bu cümleyi metaforlar üreterek tamamlamaları istenmiştir. Burada katılımcılardan mevcut ilahiyat lisans programını bir duruma, olguya veya somut bir nesneye benzetmeleri beklenmiştir. Metaforun bir araç olarak kullanıldığı bu tip çalışmalarda “gibi” kavramı genellikle metaforun konusu ya da kaynağı arasındaki bağı daha açık bir şekilde çağrıştırmak için kullanılır (Saban, 2009, 285). “Çünkü” ifadesi ise benzetmenin mantıklı bir sebebe dayandırılması, diğer bir deyişle gerekçesinin ortaya konması amacını taşır.

Veriler, 2018-2019 akademik yılının Mayıs ayında toplanmıştır. Öğrencilerin fakülte programını değerlendirebilmek için fakülteyi tamamlama aşamasına gelmiş olması açısından bu tarih özellikle seçilmiştir. Formlar, araştırmacı tarafından dönem sonu sınav evrakı ile birlikte dağıtılmış, sınav süresine ek olarak katılımcılara 15 dakika süre verilmiştir. Formu nasıl doldurmaları gerektiğine dair kendilerine kısa bir açıklama yapılmış ve her katılımcının formu kendi başına yanıtlaması, birbirini etkilememesi prensibine dikkat çekilmiştir. Sınıfın sınav oturma düzeni de bu prensibe riayet edilmesini mümkün kılmıştır. Dağıtılan 73 formdan eksik veya ha-

talı doldurulan sekizi değerlendirmeye alınmamış, böylece 65 form analiz kapsamına dâhil edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinin amacı, metinlerdeki içeriğin ne anlama geldiğini ve temel vurgusunun ne olduğunu ortaya çıkarmak ve okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır (Bal, 2013, 179). İçerik analizi tekniği ile salt betimleme çabasını aşmak ve gözlenen sonuçlardan hareketle nedenlerin keşfedilmesine odaklanmak söz konusudur (Bilgin, 2014, 15). Bu noktada içerik analizi, basit bir sıralama veya tasnif işleminden farklı olarak; anlamı aydınlatma amacına hizmet edecek nitelikte bir kategorilendirmenin ifadesi olup anlama ilişkin bir kanıt inşasıdır (Bilgin, 2014, 2). Bu inşa oluşturma süreci, bir dizi aşamadan oluşmaktadır. Bu çalışmada veri analizi süreci şu şekildedir:

• Formların incelenmesi ve ayıklanması aşaması

Bu aşamada katılımcılara dağıtılan formlar incelenerek metafor niteliği taşıyan içerik tespit edilmiştir. Metaforun seçilmesinde programın bir nesneye/şeye benzetilmiş olması ve gerekçesinin bu metafor kavramıyla anlamsal açıdan örtüşmesi kriteri göz önünde bulundurulmuştur. Bazı katılımcılar metafor üretmeyerek bir sıfat kullanmış, bazı katılımcılar programa ilişkin fikirlerini yorum olarak ifade etmiş, bazı katılımcılar da ya sadece metafor ya da yalnızca gerekçesi kısmını yazarak formu tam olarak doldurmamıştır. Bu gerekçelere bağlı olarak sekiz form değerlendirmeye alınmayarak elenmiştir. Geriye kalan formlardaki metaforlar geçici olarak listelenmiştir. Bu listeleme aşamasında üretilen metaforların hangi katılımcıya ait olduğunu belirtmek üzere metaforun yanında cinsiyete ilişkin olarak *K* (kadın) ve *E* (erkek), öğretim türüne ilişkin olarak da *I* (birinci öğretim), *II* (ikinci öğretim) şeklinde rumuzlar kullanılmıştır. Örneğin (*E-II*) rumuzu ikinci öğretime devam eden erkek öğrenci, (*K-I*) rumuzu ise birinci öğretime devam eden kadın öğrenciye işaret etmektedir.

• İmge tarlalarının oluşturulması ve kategori geliştirme aşaması

Bu aşamada, geçerli formlardaki metaforlar ve gerekçeleri incelenerek imge tarlaları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla metafor; konusu, kaynağı ve konu ile kaynak arasındaki ilişki açısından incelenmiş, her kaynağın çağrıştırdığı anlamları içeren imge tarlaları oluşturulmuştur. İmge tarlaları oluşturulurken katılımcıların anlam ve düşünce bütünlüğünü en iyi yansıtabilecek imgelerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Ardından, öne çıkan bu imgelere dayanılarak uygun kategorilerin oluşturulması aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada katılımcılar tarafından üretilen metaforlara ilişkin ortaya çıkan imgeler belli bir tema ile ilişkilendirilmiş, böylece

belli başlı yedi kategori belirlemiştir. Elde edilen bu yedi kategoriye metaforların dağılımı yapılmıştır. Bu çalışma sürecini daha anlaşılır kılmak bakımından bir kategori grubundaki metaforlarla ilgili nasıl bir çalışma yapıldığını örnek olarak vermek yerinde olacaktır. “Arının her çiçekten bal alması gibi öğrencinin de bu programdan çok çeşitli ders alması” şeklindeki gerekçeye dayalı olarak “ders çeşitliliği” imgesi işlenmiştir. Üç katılımcının geliştirdiği aşure metaforunun gerekçeleri; “hem içeriği ve kapsamı geniş, hem de kıvamının tutturulması zor”, “içerisinde az az da olsa her şeyden bir şey vardır, fakat bakıldığında bir bütün teşkil eder”, “içerisinde her çeşidin olduğu bir tatlıdır. Kimi sever kimi yoğun bulur” şeklindedir. Bu gerekçelerle metaforların konusu ve kaynağı dikkate alındığında “kapsam genişliği” imgesi belirlenmiştir. Dünya haritası metaforu için “farklı büyüklükte çeşitli toprak parçalarına sahip olması”, ebru sanatı metaforu için “iç içe geçmiş çok sayıda rengi barındırması” gerekçeleri doğrultusunda belirlenen imge “çeşitli ve kapsamlı” şeklindedir. “Tabanındaki hamur ana dersler gibidir, üzerindeki çeşitli malzemeler de verilen seçmeli derslerdir” gerekçesinin olduğu pizza metaforu için de “temel üzerine çeşitlilik” imgesi belirlenmiştir. Nihayetinde bu imge tarlalarını en bütüncül yansıtabilecek şekilde “içerik ve kapsamının genişliği/derinliği” ifadesi tercih edilmiştir. Diğer tüm metaforların imge tarlalarının ve kategorilerinin geliştirilmesinde süreç bu şekilde takip edilmiştir.

• Kategorilerin geçerliği ve güvenilirliğinin sağlanması aşaması

Nitel çalışmalarda araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği, inanırılık ve aktarılabirlik başlıkları altında detaylandırılabilir (Kılcan, 2019, 99). Araştırmanın aktarılabirliği; çalışma grubunun belirlenmesi, verilerin toplanma ve analiz süreci gibi detaylara yer verilmesi ile sağlanmaya çalışılır. Bu çalışmada çalışmanın bu süreçlerine ilişkin bilgi verilmiştir. Araştırmanın inanırılığını artırmak amacıyla da katılımcılardan doğrudan alıntılar yapılır. Bu çalışmada da her kategoriden rastgele seçilen dört katılımcı ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadelerin de hangi cinsiyet ve öğretim türünden öğrencilere ait olduğu rumuzlarla belirtilmiştir.

İçerik analizinde kategorilerin tanımlarından başka geçerliliği ölçme aracı olmadığından kategorilerin önemi fazladır (Bal, 2013, 187). Esasında güvenilirlik de büyük ölçüde kategori sistemi ve buna bağlı kodlama işlemine bağlıdır. Bu da kodlayıcıların ve kodlama kategorilerinin güvenilirliğiyle ilgilidir. Kodlayıcının güvenilirliği, farklı kodlayıcıların da aynı metni, aynı şekilde kodlamalarını gerektirmektedir. Çalışmada bunu test etmek amacıyla veriler, ham hali ve kategorilere yerleştirilmiş liste hali ile (Din Eğitimi Anabilim Dalı’ndan) iki uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşünden yedi metaforla ilgili –görüş ayrılığı olmasa da– öneri olarak bu içeriğin farklı bir kategoride tasnif edilmesi şeklinde bir geribildirim gelmiştir. Bu doğrultuda, “programın işlevselliği” altında yer alan yedi metafor, “programın yol göstericiliği” adı ile açılan yeni bir kategori kapsamına alınmıştır. Burada her ne kadar bu kategorinin, programın işlevselliği kategorisi ile kesiştiği düşünülse

de gerek içeriğinin geniş olması gerekse burada yalnızca yol göstericiliğin ve rehberliğin gerekçe olarak gösterilmesinden ötürü içeriğin başlı başına bir kategoride ele alınması tercih edilmiştir. Diğer kategoriler ve metaforların kategorilere yerleşimi konusunda görüş birliği sağlanmış, dolayısıyla bir değişiklik gerekli görülmemiştir.

Kodlama kategorilerinin güvenilirliğinde en temel diğer nokta, kategorilerin açık-seçik olmasıdır. Nitekim belirsiz kategoriler güvenilirliği azaltmaktadır (Bal, 2013, 187). Bu noktada öncelikle imge tarlalarını temsil eden kategori isimlerinin bütüncül ve kapsamlı olmasına dikkat edilmiştir. Kategorilerin belirlenmesinde aynı zamanda iç homojenlik ve dış heterojenlik kriterlerinin gözetildiği belirtilmelidir. İç homojenlikte verilerin ait oldukları kategori ile ne kadar bütünlük sağladıklarına, dış heterojenlikte ise kategoriler arasındaki farkların net ve belirgin olmasına dikkat edilmiştir. Bu kriterlere göre bir gruba atanamayan ya da çakışan çok sayıda verinin olması, kategori sisteminde temel bir hata olduğuna işaret eder (Guba, 1978, 53'ten akt. Patton, 2014, 465-466). Bu çalışmanın kategori sisteminde herhangi bir gruba yerleşemeyen veri kalmamıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu başlıkta, “İlahiyat fakültesini tamamlama aşamasına gelmiş olan öğrencilerin ilahiyat fakültesi programına ilişkin metaforik algıları nasıldır?” temel sorusu doğrultusunda elde edilen bulgulara iki alt başlık halinde yer verilmiştir.

3.1. Genel Bulgular

Burada öncelikle katılımcıların ilahiyat fakültesi programına ilişkin geliştirdikleri metaforlara frekans ve yüzde dağılımları olarak yer verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Katılımcıların İlahiyat Fakültesi Programına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar ile Frekans ve Yüzde Dağılımları

No	Metafor	f	%	No	Metafor	f	No
1	Arı (E-I)	1	1,5	30	Kapalı kutu (K-I)	1	1,5
2	Aşure (K-I) (K-II) (K-I)	3	4,6	31	Kapı (K-I)	1	1,5
3	Ay (K-II) (K-I)	2	3,0	32	Kitap (E-I)	1	1,5
4	Ayak (E-I)	1	1,5	33	Koşu bandı (K-II)	1	1,5
5	Ayna (K-II)	1	1,5	34	Köprü (K-I)	1	1,5
6	Balık tutmayı öğrenmek (K-I)	1	1,5	35	Labirent (E-II)	1	1,5
7	Balık tutmayı öğreten balıkçı (K-II)	1	1,5	36	Merdiven (K-I)	1	1,5
8	Bataklık (E-I)	1	1,5	37	Mıknatısın iki kutbu (K-I)	1	1,5
9	Beyaz renk (K-I)	1	1,5	38	Mum (E-I) (K-I)	2	3,0
				39	Nar (K-II)	1	1,5

10	Brokoli (K-II)	1	1,5	40	Oksijen (K-I)	1	1,5
11	Bulmaca (E-I)	1	1,5	41	Okyanus (K-II)	1	1,5
12	Çelik (E-II)	1	1,5	42	Ölüm (E-II)	1	1,5
13	Çift dişli anahtar (K-I)	1	1,5	43	Önce ekşi sonra tatlı sakız (K-I)	1	1,5
14	Çorba (K-I)	1	1,5	44	Önce ağzı yakan sonra lezzet veren çay (K-I)	1	1,5
15	Davul (E-I)	1	1,5	45	Pencere (K-I)	1	1,5
16	Değirmen (E-II)	1	1,5	46	Pizza (K-II)	1	1,5
17	Deniz (K-II) (K-I)	2	3,0	47	Pusula (K-I)	1	1,5
18	Derya (K-II)	1	1,5	48	Sahur (E-II)	1	1,5
19	Dinlenme tesisi (E-II)	1	1,5	49	Servet (K-I)	1	1,5
20	Dönen çark (E-I)	1	1,5	50	Sonu olmayan bir yol (E-II)	1	1,5
21	Dünya haritası (K-I)	1	1,5	51	Su (K-II)	1	1,5
22	Ebru sanatı (K-II)	1	1,5	52	Süzgeç (K-I)	1	1,5
23	Fener (K-I)	1	1,5	53	Tohum (K-II)	1	1,5
24	Fırın (K-II)	1	1,5	54	Tuz (E-I) (K-I)	2	3,0
25	Gölge (E-I)	1	1,5	55	Vicdan (K-II)	1	1,5
26	Gül dikenini (K-I)	1	1,5	56	Yağmur (K-I)	1	1,5
27	Güneş (K-I)	1	1,5	57	Yapboz (E-II)	1	1,5
28	Işık (K-I)	1	1,5	58	Yıldız (K-I)	1	1,5
29	Kalp (K-I) (K-I)	2	3,0				

Katılımcılar tarafından 58 çeşit metafor geliştirilmiş olup “aşure”, %4,6 oranıyla İlahiyat fakültesi programına ilişkin olarak en yüksek oranda geliştirilmiş metafordur. Bunu takip eden metaforlar; %3'er oranla “ay”, “deniz”, “kalp” ve “tuz” şeklindedir. Diğer katılımcıların geliştirdikleri birer metaforun yüzdeleri oranı %1,5'tir. Bu metaforlar, gerekçeleri incelenerek imge tarlaları oluşturulmuş ve buna dayalı olarak da yedi kategori geliştirilmiştir. Metaforların kategorilere göre dağılımına ilişkin bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Metaforların Kategorilere Göre Dağılımları

No	Kategori	Metafor	Metafor frekansı	%
1	Belirsizliği	Beyaz renk(1), Bulmaca(1), Davul(1), Kapalı kutu(1), Labirent(1), Nar(1), Yapboz(1)	7	10,77
2	İçerik ve kapsamının genişliği/derinliği	Arı(1), Aşure(3), Çorba(1), Deniz(2), Derya(1), Dünya haritası(1), Ebru sanatı(1), Kapı(1), Kitap(1), Koşu bandı(1), Sonu olmayan bir yol(1), Pizza(1)	15	23,08
3	İşlevselliği	Ayak(1), Ayna(1), Balık tutmayı öğrenmek(1), Balık tutmayı öğreten balıkçı(1), Çift dişli bir anahtar(1), Değirmen(1), Dinlenme tesisi(1), Kalp(2), Köprü(1), Merdiven(1), Mıknatısın iki zıt kutbu(1), Oksijen(1), Pencere(1), Sahur(1), Su(1), Tuz(2), Yağmur(1)	19	29,23
4	Risk ve zorlukları	Bataklık(1), Çelik(1), Dönen çark(1), Fırın(1), Okyanus(1), Ölüm(1), Servet(1)	7	10,77
5	Yol göstericiliği	Ay(2), Fener(1), Güneş(1), Işık(1), Mum(2), Pusula(1), Süzgeç(1), Yıldız(1)	10	15,38
6	Yüklediği mesleki sorumluluğu	Gölge(1), Vicdan(1)	2	3,08
7	Zorlukla birlikte güzelliği	Brokoli(1), Gül dikenini(1), Önce ağzı yakıp sonra lezzet veren çay(1), Önce ekşi sonra tatlı sakız(1), Tohum(1)	5	7,69
TOPLAM			65	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi 65 katılımcı tarafından üretilen 58 çeşit metafor, ortak özelliklerine göre yedi kategoriye ayrılmıştır. Buna göre yüzde ağırlığına göre, katılımcıların %29,23'ü ilahiyat fakültesi programını işlevselliği, %23,08'i içerik ve kapsamının genişliği/derinliği, %15,38'i yol göstericiliği, %10,77'ser oranla belirsizliği ile risk ve zorlukları, %7,69'u zorlukla birlikte güzelliği ve %3,08'i yüklediği mesleki sorumlulukla algılamış ve bu doğrultuda görüşlerini ortaya koymuştur. Bu algıların arka planındaki gerekçeler bir sonraki başlıkta ayrıca ele alınmıştır.

3.2. Kavramsal Kategoriler ve Analizleri

İlahiyat fakültesi programına ilişkin yedi kategori çerçevesindeki algılar, açıklamaları ve çözümlemeleri ile başlık başlık ele alınmıştır. Alfabetik olarak sıralanan

her kategoride, katılımcılara ait ifadelerden rastgele seçilen dördüne yer verilerek yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Kategori 1: İlahiyat Fakültesi Programının Belirsizliği

Bu kategoride katılımcılar, ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarını programın belirsizliği doğrultusunda ortaya koymuştur. Bu algılarının arka planındaki bir gerekçe; programa başlamadan önce programın nispeten bütüncül görünmesi, tahmin edilmeyen özelliklerinin ve kendi içinde farklı yönlerinin tahsil sürecinde tecrübe edilmesi, bu haliyle belirsizlik arz etmesidir (nar, yapboz, davul). Diğer bir gerekçe de ilahiyat fakültesi programının her alandan dersleri barındırması, öğrencilerinin çeşit çeşit hedeflerinin olması ve bu haliyle belirsiz bir nitelik taşımasıdır (beyaz renk, labirent, bulmaca). Bir gerekçe de hocaların ders konu ve muhtevaları üzerine farklı yaklaşımlara sahip olabileceği bağlamında bir belirsizliktir (kapalı kutu).

Bu kategorideki ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

- *İlahiyat fakültesi programı beyaz renk gibidir. Çünkü beyazın her rengi barındırıp hiçbiri olmadığı gibi, program da her alandan dersleri içeren fakat hiçbirinde baskın olmayan bir özelliğe sahiptir. (K-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı bulmaca gibidir. Çünkü her ne kadar aynı dersleri alsak da herkesin farklı farklı hedefleri var. Herkesin seçimine göre eğitim verilmiyor. (E-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı davul gibidir. Çünkü uzaktan farklı görünür, hoş gelir, mahiyeti uzaktan pek bilinmez. Okumaya başlayınca tanımaya başlarsın. (E-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı labirent gibidir. Çünkü içine girilince ne kadar karmaşık olduğu anlaşılır. (E-II)*

Bu kategorideki gerekçeler daha yakından incelendiğinde, katılımcıların işaret ettiği programın belirsizliğinin öğrencinin ilgi ve motivasyonu açısından dezavantaj oluşturduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Farklı çalışmalarda da öğrencilerin fakülte programına ilişkin memnun olmadıkları bir hususun amaç ve ideal sorununu olduğu tespit edilmiş, bu noktada öğrencilerin, bu programla hangi mesleğin bilgi ve becerilerini kazanacaklarını, mezuniyetten sonra ne yapacaklarını bilmek ve ona uygun bir öğretim süreci geçirmek istedikleri ortaya konmuş veya bu doğrultuda çeşitli önerilerine yer verilmiştir (Koç, 2003, 59; Yiğit, 2016). Bu sonuçlar, bu araştırmanın bulgularıyla birlikte değerlendirildiğinde, ilahiyat fakültesi programının öncelikle amaçlarının net bir şekilde belirlenmesi ve bu amaçlara uygun bir programın tasarlanması ve geliştirilmesinin gerekliliği ortadadır. Böylece öğrencinin motivasyonunu azaltan belirsizliğin önüne geçilmesi ve net amaçlar doğrultusunda ilgili mesleğin bilgi ve becerilerini edinmesi mümkün kılınacaktır.

Kategori 2: İlahiyat Fakültesi Programının İçerik ve Kapsamının Genişliği/Derinliği

Bu kategori altında ele alınan metaforların, içerik ve kapsam genişliği ve derinliği olmak üzere temelde iki odak noktası bulunmaktadır. Bu odak noktalarının arka planındaki gerekçeler önemli ölçüde birbiri ile örtüşmekte olduğundan aynı kategoride ele alınmıştır. Programın genişliğine işaret eden düşüncelerin ortak temel gerekçesi; içerisinde sınırlı da olsa birbirinden farklı ve çok sayıda dersin/muhtevanın bulunması, programın bu haliyle kapsamının çok geniş bir bütün teşkil etmesidir (arı, aşure, çorba, dünya haritası, ebru sanatı, pizza). Programın derinliği bağlamında ise arka plandaki ortak temel gerekçe; katılımcıların programı tahsil ederken derslerin/ilimlerin derinliğinde kaybolmaları, tahsil sürecinde bu yoğunlukta mesafe alamamaları, bu sürecin sonu gelmez bir derinliğe sahip olması, nitekim öğrendikçe sürekli olarak karşılına öğrenecek yeni şeylerin gelmesi şeklinde özetlenebilir (deniz, derya, kapı, kitap, koşu bandı, sonu olmayan bir yol).

Bu kategorideki ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

- *İlahiyat fakültesi programı arı gibidir. Çünkü arı gibi her çiçekten bal almaya, yani bizim gibi birçok ders ve ilimden parça parça almaya çalışır. (E-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı aşure gibidir. Çünkü içerisinde az az da olsa her şeyden bir şey vardır, bakıldığında bir bütün teşkil eder. (K-II)*
- *İlahiyat fakültesi programı deniz gibidir. Çünkü ne kadar çok şey öğrenirsen öğren, hala öğreneceğin şeyler vardır. Deniz gibi içine girdiğinde kayboluyorsun. (K-II)*
- *İlahiyat fakültesi programı koşu bandı gibidir. Çünkü hep koşarsın ama mesafe kat edemezsin, sonu gelmez. (K-II)*

Katılımcı ifadelerinde görüldüğü gibi bu kategorideki temel gerekçe, fakülte programının çok sayıda dersten müteşekkil olması ve bu haliyle kapsamının geniş olmasıdır. Bu noktada, bir çalışmada öğrencilere göre fakülte derslerinin muhteva bakımından %24,4 oranında yetersiz, %57,6 oranında yeterli olması sonucu da derslerin her birinin yoğunlaşma/derinleşme gerektirmesi, fakat ders sayısı ve çeşitliliğinden ötürü yetersiz veya yüzeysel kalması ile açıklanabilir (Okumuş, 2007, 73). Farklı bir çalışmada da öğrenciler, ders sayısının fazla olmasından ötürü derslerin yeterince derinlemesine işlenemediği ve yüzeysel geçildiğini ifade etmişlerdir (Yiğit, 2016, 116-120). Bu durum da fakülte programının mütehassis din uzmanları yetiştirme noktasında yeterliliğine ilişkin soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, çeşitli araştırmalarda gerek ilahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin gerekse mezunlarının, istihdam alanlarına ilişkin öz yeterlilikleri ayrıca incelenmelidir.

Bu kategoride katılımcıların işaret ettikleri diğer bir gerekçe de İslamî/dinî ilimler sahasının geniş ve derin olmasıdır. Medreselerin fiilen ilga edilmesiyle adeta tüm medrese yükünün bir fakülteye yüklenmiş olduğu ve geniş bir ilmî medrese geleneğinden gelen ilahiyat fakültesinin, esasen üniversite içinde üniversite gibi bir

nitelik arz ettiği fakat fakülte kapsamına sıkışmış bulunduğu (Karadaş, 2014, 229) dikkate alındığında öğrencilerin, programın derinliği/yoğunluğuna ilişkin algıları, haklı bir gerekçeye dayanmaktadır. Bu noktada tek bir lisans programı kapsamında birbirinden farklı konuları ihtiva eden çok sayıda dersin olması ve bunların önemli bir kısmının derinleşmeyi gerektirmesi, fakat uygulamada dört-beş yıl içerisinde çok yönlü olarak okutulmasının güçlüğü, temel sorun olarak vurgulanabilir (Toksarı, 1987, 196-197). Bu durum da doğal olarak ders ve muhtevanın yetersiz veya yüzeysel kalması sonucunu beraberinde getirmektedir.

Kategori 3: İlahiyat Fakültesi Programının İşlevselliği

Bu kategoride katılımcılar, ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarını programın işlevselliği doğrultusunda oldukça geniş bir içerikle ortaya koymuştur. Bu algılarının arka planındaki bir gerekçe bireyseldir. Bireysel bağlamda ilahiyat fakültesi programının kişinin karmaşık dünyasını aydınlatması; şüphelerden arınmasını sağlama; hem dünyaya hem ahirete hitap etmesi; öğrencileri çeşitli açılardan bilgili ve donanımlı kılması; yeni bakış açıları kazandırması; kazandırdığı bilgi ile bireyi, yaşamda karşılaşılabilecek muhtemel zorluklara hazırlaması; kattığı bilgilerle bireyi adım adım yükseltmesi şeklinde özetlenebilir (ayna, çift dışı anahtar, mknatısın iki zıt kutbu, dinlenme tesisi, kalp, oksijen, pencere, köprü, sahur, merdiven, balık tutmayı öğrenmek, balık tutmayı öğreten balıkçı).

Diğer kategorideki gerekçeler de programın toplumsal ve kurumsal açıdan işlevlerine işaret etmektedir. Bu bağlamdaki görüşleri; ilahiyat fakültesinin, bir kurum olarak devlet için önemli olması, dinin anlaşılması ve yaşatılmasında gerekli olması, yetiştirdiği bireyleri toplum için faydalı kılması, varlığında önemli görülmemeyen fakat eksikliğinde büyük bir boşluğun doğacağı bir kurum olarak özetlemek mümkündür (ayak, kalp, değirmen, su, tuz, yağmur).

Bu kategorideki ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

- *İlahiyat fakültesi programı çift dışı bir anahtar gibidir. Çünkü hem dünyaya hem de ahirete açılan bir yönü vardır. (K-I)*

- *İlahiyat fakültesi programı pencere gibidir. Eğer nefes almak, bakış açımı geliştirmek istersen pencereyi açmak gerekir, aksi takdirde nefessiz kalınır. İlahiyat fakültesi de bize farklı bakış açıları sunar. (K-I)*

- *İlahiyat fakültesi programı sahur gibidir. Çünkü ilahiyat fakültesinde okumak şart değildir, fakat gelecekte karşına çıkacak zorluk ve engellerde direnç zihnindeki bilgilerden gelecektir. (E-II)*

- *İlahiyat fakültesi programı tuz gibidir. Çünkü varlığında önemsiz gibi görünür, varlığını hissetmezsin fakat yokluğunda onu her yerde ararsın. Kapatıldığı zamanlarda bunu deneyimledik. (K-I)*

Bu kategorideki metaforlara ilişkin tüm gerekçeler olumludur. Bu bağlamda katılımcıların, ilahiyat fakültesi programının farklı açılardan işlevsel olduğunu düşündükleri ve programa yönelik algılarının olumlu olduğu sonucuna varılabilir.

Başka bir çalışmada da katılımcıların %71'inin ilahiyat lisans programından memnun oldukları sonucu ortaya konmuştur. Bununla birlikte aynı çalışmada birinci sınıftan son sınıfa doğru katılımcıların programdan memnuniyet durumlarının azalma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir (Koç, 2003, 38). Bu çalışma, yalnızca son sınıf öğrencileri örnekleme ile yapıldığından sınıf düzeylerine göre öğrencilerin programdan memnuniyet durumları incelenememiştir. Farklı çalışmalarda öğrencilerin fakülte programından memnuniyet durumları sınıf değişkenine göre incelenebilir.

Kategori 4: İlahiyat Fakültesi Programının Risk ve Zorlukları

Bu kategoride katılımcılar, ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarını programın risk ve zorlukları doğrultusunda ortaya koymuştur. Bu algılarının arka planındaki bir gerekçe, tahsil sürecinde ilgili bir öğrenci olmak ve kaynaklara dayalı sağlam bir dini bilgi istikametinde kalmakta dikkatli olunması aksi halde bazı yanlış akidelere kayma riskinin olduğu yönündedir (çelik, fırın, servet, okyanus). Bir katılımcı da henüz yeterli donanımına gelmeden hüküm verme ve verilen hükümleri sorgulamanın kişiyi bocalamaya sürüklediği şeklinde bir gerekçe ortaya koymuştur (bataklık). Programın zorluğuna işaret eden katılımcılar da yoğun ders ve sınav programına işaret etmişlerdir (dönen çark, ölüm).

Bu kategorideki ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

- *İlahiyat fakültesi programı servet gibidir. Çünkü iyi yönetirsen âbad olursun, kötü yönetirsen berbat olursun. (K-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı okyanus gibidir. Çünkü içinde her tür bilgi bulmak mümkündür, yanlış bir yola saparsan o okyanus seni yutabilir. (K-II)*
- *İlahiyat fakültesi programı bataklık gibidir. Çünkü öğrenci yeterli düzeye gelmeden kendini alim gibi görüp hüküm vermeye ve verilen hükümleri sorgulamaya başlıyor. Bu da kişiyi bocalamaya sürüklüyor. (E-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı dönen çark gibidir. Çünkü sürekli sınav telaşı içindeyiz, sayfalarca ezber yapıyoruz. (E-I)*

Bu kategoride öncelikle risk bağlamında katılımcıların, ilahiyat fakültesi programının bazı açılardan dikkat ve hassasiyet gerektirdiği yönündeki algıları tespit edilmiştir. Programın ağırlığı/zorluğu yönündeki algılarını da birinci ve ikinci kategori ile birlikte değerlendirmek gerekirse, programın belirsizliği ile içerik ve kapsamının genişliği/derinliği gerekçelerinin doğal bir sonucu olarak öğrencilerin programı zor buldukları görülmektedir. Bu noktada öğrenciler çok sayıda ders, ezber ve sınav yoğunluğundan ötürü programın ağırlığına işaret etmişlerdir.

Kategori 5: İlahiyat Fakültesi Programının Yol Göstericiliği

Bu kategoride katılımcılar, ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarını programın yol göstericiliği doğrultusunda ortaya koymuştur. Her ne kadar bu kategorinin, programın işlevselliği kategorisi ile kesiştiği düşünülse de gerek içeriğinin geniş

olması gerekse burada yalnızca yol göstericiliğin gerekçe olarak gösterilmesinden ötürü başlı başına bir kategoride ele alınması tercih edilmiştir. Katılımcıların, programın yol göstericiliğine ilişkin algılarının arka planındaki temel gerekçe, programın muhtevası ile özelden öğrenciler, genelde toplum için kılavuz niteliğinde olması, kişiye kazandırdığı yeni bakış açıları ile onu aydınlatması olarak özetlenebilir (ay, fener, güneş, ışık, mum, pusula, süzgeç yıldız).

Bu kategorideki ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

- *İlahiyat fakültesi programı fener gibidir. Çünkü doğru bildikleriniz aslında bilmediklerinizdir. Fakülte, programıyla buna ışık tutar. (K-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı güneş gibidir. Çünkü bireyi aydınlatır ve yeni bakış açıları kazandırır. (K-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı mum gibidir. Çünkü doğru bildiğimiz yanlışlar içinde kaybolurken ışık olup aydınlanmamızı sağlar. (E-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı pusula gibidir. Çünkü sunduğu bilgilerle bir insanın doğru yönü bulmasına yardımcı olur. (K-I)*

Bu kategorideki metaforların gerekçeleri tümüyle olumludur. Buradan hareketle katılımcıların ilahiyat fakültesini rehberliği ve yol göstericiliği ile algıladıkları ve bu yönüyle fakülte programından memnuniyet duydukları sonucuna varılabilir. Farklı çalışmalarda daha geniş örneklem üzerinde programın öğrenciler için rehberlik/yol göstericilik boyutu daha detaylı olarak araştırılabilir.

Kategori 6: İlahiyat Fakültesi Programının Yüklediği Mesleki Sorumluluk

Bu kategoride katılımcılar, ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarını programın yüklediği mesleki sorumluluk doğrultusunda ortaya koymuştur. Bu algılarının arka planındaki temel gerekçe, “ilahiyatçı” misyonunun artık hayatlarının vazgeçilmez bir parçası olması ve bu sorumluluğa uygun davranmalarının gerekliliğidir (gölge, vicdan).

Bu kategorideki ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

- *İlahiyat fakültesi programı gölge gibidir. Çünkü artık nereye gidersek gidelim peşimizden gelecek. (E-I)*
- *İlahiyat fakültesi programı vicdan gibidir. Çünkü insan hata yaptığında en çok bu bölümün altında eziliyor. İlahiyatçı damgası vuruldu alnımıza. (K-II)*

Bu kategorideki metaforların gerekçeleri, yalnızca programı tahsilin bireylere yüklediği misyona odaklanmaktadır. Farklı çalışmalarda, programın öğrencilere ne tür ve ne derece “ilahiyatçı” misyonu yüklediği ve öğrencilerin bu noktada mesleki sorumluluk algıları incelenebilir.

Kategori 7: İlahiyat Fakültesi Programının Zorlukla Birlikte Güzelliği

Bu kategoride katılımcılar, ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarını programın zorlukla birlikte güzelliği yönünde ortaya koymuştur. Bu algılarının arka

planındaki temel gerekçe, programda zorlandıkları ya da hoşlanmadıkları hususlar varsa da diğer taraftan istifade ettikleri yönlerinin olması ya da bu zorluklara sabır gösterdikten sonra istedikleri verimi aldıkları/alacaklarına ilişkin kanaatleridir (brokoli, gül dikenini, önce ağzı yakıp sonra lezzet veren çay, önce ekşi sonra tatlı sakız, tohum).

Bu kategorideki ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

- İlahiyat fakültesi programı brokoli gibidir. Sağlıklı fakat lezzetli değildir. Çünkü zorlandığımız dersler, ezberler ve sınavlar var. Fakat hepsinin önemini ve değerini biliyoruz. (K-II)

- İlahiyat fakültesi programı önce ağzı yakıp sonra lezzet veren çay gibidir. Çünkü okurken zorlanılıyor fakat sonunda lezzetine varılıyor. (K-I)

- İlahiyat fakültesi programı önce ekşi sonra tatlı sakız gibidir. Çünkü bir bölümleşme olmadığı için istemediğim dersleri de alıyorum. Bitirmek için ekşi kısma katlanmak gerek. (K-I)

- İlahiyat fakültesi programı tohum gibidir. Çünkü meyvesini yiyebilmek için yıllarca sabretmek, emekle sulayıp beslemek gerekir. Meyvesi, yetiştireceğimiz öğrencilerdir. (K-II)

Burada katılımcıların programa ilişkin algıları yalnızca olumlu ya da olumsuz değil, programı tahsil için sabır ve emek gerektiği, belki başlangıç aşamasında yorucu ve zorlayıcı olduğu, fakat çaba gösterildiğinde programdan memnuniyet duyulduğu yönündedir. Katılımcıların ifadelerine göre bu memnuniyet durumu da son sınıfa doğru belirginleşmektedir. Fakat farklı bir akademik çalışmada ise öğrencilerin ilahiyat lisans programından memnuniyet durumlarının birinci sınıftan son sınıfa doğru azalma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir (Koç, 2003, 38). Bu iki çalışmada birbiri ile çelişkili olan bu sonuç özelinde, farklı çalışmalarda öğrencilerin fakülte programından memnuniyet durumlarının sınıf değişkenine göre araştırılması önerilebilir.

SONUÇ

İlahiyat fakültesinde mezuniyet aşamasına gelmiş olan öğrencilerin ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarını metaforlar yoluyla ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada katılımcılar tarafından 58 çeşit metafor geliştirilmiştir. Bu metaforlar, yedi kategoride tasnif edilerek gerekçeleri ve öğrenci görüşleri eşliğinde incelenmiştir. Buna göre katılımcıların %29,23'ü ilahiyat fakültesi programını işlevselliği, %15,38'i ise yol göstericiliği ile algılamaktadır. Bu algılar ve algıların arka planındaki gerekçelerin tümü olumludur. Buradan hareketle katılımcıların %44,61'inin ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarının görece değişen gerekçelerle olumlu olduğu ve bu kitlenin öğrenim gördüğü programdan memnun olduğu sonucuna varmak mümkündür. Katılımcıların gerekçelerine bakıldığında programın işlevselliği ve yol göstericiliğinin yalnızca bir ya da birkaç ders/muhteva veya hususa işaret etmediği; bilakis programın geniş bir yelpazede işlevsel ve yol gösterici olduğuna dikkat çekildiği görülmektedir. Bu noktada ilahiyat fakültesi programının dini, manevî, kişisel, psikolojik, genel kültürel, kurumsal/toplumsal açılar başta olmak üzere pek çok yönde işlevsel ve yol gösterici olduğuna işaret edilmiştir.

Farklı çalışmalarda daha geniş örneklem üzerinde programın öğrenciler için rehber/yol gösterici niteliği çeşitli açılardan inceleme konusu yapılabilir. Örneğin seçilen örneklem dinî, manevî, kişisel, psikolojik, genel kültürel, kurumsal/toplumsal açılardan programı ne düzeyde ve hangi yönleriyle işlevsel buldukları araştırılabilir.

Katılımcıların %23,08'i programı içerik ve kapsamının genişliği/derinliği ile algılamıştır. Bu algıların ne olumlu ne de tümüyle olumsuz gerekçelere dayandığı söylenebilir. Programın derinliği bağlamında İslamî/dinî ilimler sahasının çok geniş olduğu, fakülte programının da bu doğrultuda derin olduğuna işaret edilmiştir. "...İçine girdiğinde kayboluyorsun.", "Ne kadar ilim öğrenirsek öğrenelim sonuna nokta koyamıyoruz.", "...hep koşarsın ama mesafe kat edemezsin." gibi öğrenci ifadelerine bakıldığında bu derinliğin, öğrencileri bir taraftan öğrenme sürecinde sürekliliğe teşvik etmesi, fakat öte yandan da bitmez bir süreç olması itibarıyla yorması söz konusudur. Programın içerik ve kapsamının genişliği kapsamında öğrenciler; "...hem içeriği ve kapsamı geniş, hem de kıvamının tutturulması zor.", "...içerisinde az az da olsa her şeyden bir şey vardır, bakıldığında bir bütün teşkil eder.", "...içerisinde her çeşidin olduğu bir tatlıdır. Kimi sever kimi yoğun bulur." ifadeleri ile birbirinden farklı, çok sayıda, fakat sınırlı dersler aldıklarına işaret etmektedirler. Bu kategoriyi değerlendirmek gerekirse, İslamî/dinî ilimlerin kendine has derinliği dikkate alındığında, bununla birlikte bir de çok sayıda ve birbirinden farklı ders gruplarının eklenmesi, öğrenciyi bu derinliğe odaklanmakta zorlamakta, bu durumda derslere yönelik ilgisi ve hâkimiyeti de teknik açıdan yüzeysel kalmaktadır. Bu durum, aynı zamanda öğrencilerin istihdam edilecekleri alanlar için de yeterince uzmanlaşmalarına sebebiyet vermektedir. Nitekim ihtisaslaşma için sınırlı bir sahada derinleşmek gerekmektedir. Uygulamaya bakıldığında ise ilahiyat fakültesi programının akademik yapılanma bakımından üç ayrı bölüme ve onlarca anabilim dalına ayrılması, öğrencilerin tek lisans programı altında bu anabilim dalları kapsamında en az birer ders alarak mezun olmaları gerçeği, katılımcıların ifadelerini tasdik eder niteliktedir. Oysa mesleki ihtisaslaşmanın gerçekleşmesi, bu hedef doğrultusunda planlanan istihdam alanlarına dönük bir fakülte yapılanması ile mümkün olacaktır. Öğrenciler, birbirinden farklı bu çeşitli derslerle ilgilenirken bir taraftan da kendilerinden dini ilimlerde derinleşmeleri beklenmekte, bu durum da öğrencileri gereğinden fazla yormaktadır. Katılımcıların %10,77'si bununla bağlantılı olarak programın risk ve zorlukları yönünde algılarını belirtmiş ve "...sürekli sınav telaşı içinde sayfalarca ezber yapıyor.", "...yığınla ders, ödev ve sınav var." ifadeleriyle bu yoğunluğa dikkat çekmişlerdir. Katılımcıların %7,69'u programın zorlukla birlikte güzelliğine işaret etmiş ve bu noktada programı tahsil için sabır ve emek vermek gerektiğine işaret etmiştir. Katılımcıların en düşük oranı da (%3,08) programa ilişkin algılarını, kendilerine yüklediği mesleki sorumluluk yönüyle ortaya koymuştur.

Katılımcıların %10,77'si ise ilahiyat fakültesi programını belirsizliği ile algılamaktadır. Bu algılara ilişkin gerekçeler daha yakından incelendiğinde programın belirsizliği algısının olumlu bir durum olmadığı görülmektedir. Nitekim "...program da her alandan dersleri alan fakat hiçbirinde yeterli olmayan bir özelliğe sahiptir.", "...Fakat aynı dersleri alıyoruz. Herkesin seçimine göre eğitim verilmiyor.", "... Fakültenin sonunda nar parçalanıyor, uzanıp hangi nar tanesini yiyeyim diye şaşırıyorsun." gibi öğrenci gerekçelerinde de belirtildiği gibi bir belirsizlik, öğrencinin ilgi ve motivasyonunun dağılmasına yol açıp tahsil sürecinde ilimlerde derinleşmesi açısından olumsuz bir durum arz etmektedir. Bu durumun da öğrencinin istihdam alanı açısından uzmanlaşamaması sonucunu beraberinde getirmesi muhtemeldir.

Sonuç olarak bu çalışmada katılımcıların yaklaşık yarısının (%44,61) ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarının, programın işlevselliği ve yol göstericiliği bağlamında olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların yaklaşık diğer yarısının da (%44,62) programı içerik ve kapsamının genişliği/derinliği, belirsizliği, risk ve zorlukları çerçevesinde algıladıkları ortaya konmuştur. Bu bağlamda öğrencilerin tek bir program kapsamında ilgilenmeleri gereken birbirinden farklı onlarca dersin bulunması, bu derslerin önemli çoğunluğunun derinleşmeyi ve yoğunlaşmayı gerektirmesi, fakat bir arada onlarca ders sorumluluğu ile odaklanmanın ve derinleşmenin zor olması, bunun da öğrenciler için yorucu, motivasyon kırıcı bir süreç olması gibi sonuçlar elde edilmiştir. Bu noktada, öğrencilerin bu ders çeşitliliği içerisinde bocaladığı ve derinleşemediği için birbirinden farklı bu alanlara yönelik yeterlik düzeylerinin ne olduğu, istihdam edildiklerinde de bu görevlerini ne ölçüde başarıyla yerine getirebildikleri gibi konular tartışmaya açık noktalar olarak belirmektedir. Bu bağlamda, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin tahsil sürecinde aldıkları dersleri kapsam ve derinlik bakımından ne derece yeterli/tatmin edici buldukları ayrıca araştırılmalıdır. Bunun yanı sıra gerek ilahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin gerekse mezunlarının, istihdam alanlarına ilişkin öz yeterlilikleri farklı çalışmalarda incelenmelidir.

Esasında bu çalışmada elde edilen bu sonuçlar; programın tasarlanması, geliştirilmesi, uygulanması, düzeltilmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde dikkate alınması gereken doğrudan verilerdir. Bu ve buna benzer çalışmalarda öğrencilerden programa ilişkin gelen bu geribildirimler doğrultusunda, program geliştirme kapsamında öncelikle ilahiyat fakültesi programının amaçlarının net bir şekilde belirlenmesi ve buna uygun bir programın tasarlanması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Ardından tasarlanan programın uygulanması, düzeltilmesi ve değerlendirilmesine dönük birtakım çalışmaların yapılması elzemdir. Bu süreçte çeşitli akademik çalışmalar ve alanın paydaşlarının bir araya geldiği bilimsel toplantılar da eşlik etmelidir. Bahsi geçen bu çalışmaların sonuçları ışığında, tek bir programdan müteşekkil ilahiyat fakültesi yapılanmasının gerek öğretim sürecinde gerekse mezun verdikten

sonraki verimliliği bakımından tüm unsurlarıyla yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. İşin uzmanlaşma ve nitelik boyutu bir tarafa, günümüzde pek çok toplumda bireysel ve toplumsal düzeyde, psikolojik, dinî, manevi temelli ihtiyaç, sorun ve beklentilerin çeşitlendiği ve buna karşılık dünyanın pek çok ülkesinde birbirinden farklı dinî sosyal hizmet alanlarının uygulandığı görülmektedir. Ülkemiz özetinde ele alındığında da bilgi toplumuna geçiş sürecinde ortaya çıkan gelişme ve değişimler karşısında İlahiyat fakültelerinin misyonunun çeşitlendiği ortadadır. Örgün ve yaygın din eğitiminin farklı sahalarında hizmet alanlarının büyümesi ve çeşitlenmesi karşısında yüksek din öğretimi kurumlarında bu çağın gereklerine ve Türkiye şartlarına uygun, istihdam alanlarını dikkate alan bir yeniden yapılanma, yüksek din öğretimi kurumlarında tespit edilen sorunların çözümüne katkı sunabilir.

KAYNAKÇA

- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. “Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi”. *Din Eğitimi El Kitabı*. Ed. Recai Doğan - Remziye Ege. 231-247. 2. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*. 3. Baskı. İstanbul: DEM Yayınları, 2014.
- Bal, Hüseyin. *Nitel Araştırma Yöntemi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2013.
- Bilgin, Nuri. *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. 3. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.
- Fırat, Erdoğan. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problem Olarak Değerlendirdikleri Eğitimleriyle İlgili Konular”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989): 17-42.
- Guba, Egon G. *Toward a Methodology of Naturalistic Inquiry in Educational Evaluation*. CSE Monography Series in Evaluation No. 8. Los Angeles: Center for the Study of Evaluation, University of California, Los Angeles, 1978.
- Karadaş, Çağfer. “İlahiyat Fakülteleri Lisans Programları Üzerine Genel Değerlendirme ve Öneriler”. *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? – Sorunlar ve Çözümleri – Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı (İstanbul, 1-4 Haziran 2014)*. Haz. Kolektif. 205-264. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Kılcan, Bahadır. “Eğitim Bilimlerinde Metaforların Veri Toplama Aracı Olarak Kullanılması, Örnek Bir Uygulama”. *Metaforlar & Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi*. Ed. Bahadır Kılcan. 93-112. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2019.
- Kirman, M. Ali - Demir, Rıdvan. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Beklenti ve Sorunları: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği”. *Antakiyat: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2018): 1-21.

- Koç, Ahmet. “İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2003): 25-64.
- Lakoff, George - Johnson, Mark. *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*. Çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Mehmedoğlu, Yurdagül. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eğitim-Öğretim Beklentileri”. *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*. Haz. İsmail Kurt. 121-150. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Okumuş, Ejder. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri -Dicle Üniversitesi Örneği-”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 5/13 (2007): 59-94.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi –Mukaddime Kitap*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi. “2019 Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu”. Erişim: 5 Temmuz 2019. <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/YKS/kontkilavuz20062019.pdf>.
- Parladır, Selahattin. “Öğrencilere Göre İlahiyat Fakültesi Eğitiminin Başarı Durumu”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1998): 1-32.
- Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Çev. Ed. Mesut Bütün – Selçuk Beşir Demir. 3. Baskıdan çeviri. Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Saban, Ahmet. “Okula İlişkin Metaforlar”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 55 (2008): 459-496.
- Saban, Ahmet. “Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 7/2 (2009): 281-326.
- Toksarı, Ali. “İlahiyat Fakülteleri Eğitim-Öğretiminde Branşlaşma”. *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu (Samsun, 21-23 Ekim 1987)*. Haz. Kolektif. 195-200. Samsun: Y.y., 1988.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Yiğit, Ahmet. *Öğrenci ve Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre İlahiyat Lisans Programının Amaçlarının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016.
- Yükseköğretim Kurulu. “Lisans Atlası”. Erişim: 9 Temmuz 2019. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=20041>.